

Didaktika prvopočátečního psaní v kontextu vstupních dovedností a postojů studentů prvních ročníků

Didactics of the Initial Writing in Context of Entry Skills and the Attitudes of First-year Students

Johnová Jana, Anděl Petr

Abstrakt: Příspěvek předkládá výsledky výzkumného šetření zaměřeného na úroveň grafomotorických dovedností studentů prvních ročníků učitelství PF TU v Liberci. Cílem bylo získat vstupní informace o výchozím stavu dovedností a postojů studentů jako podklad pro zaměření následné výuky. Výzkumný vzorek zahrnoval 101 studentů učitelství 1. stupně ZŠ, učitelství MŠ a pedagogických studií. Hodnocen byl písemný projev studentů formou analýzy napsané vzorové věty, úchop psací potřeby pomocí fotodokumentace a výstupy z dotazníku zaměřeného na perspektivu výuky prvopočátečního psaní v horizontu 10–20 let s ohledem na neustálý rozvoj digitálních technologií. Výsledky ukázaly, že cca 70 % studentů píše úhledným písmem, pouze 5 % respondentů má písmo méně úhledné a některá slova jsou obtížněji čitelná. Z hlediska držení psací potřeby je výsledkem překvapivější, pouze 34 % studentů má správný úchop. Ze zbývajících 66 % nesprávného úchopu převažuje křečovitý úchop s prohnutým ukazováčkem. Pozitivním zjištěním je, že studenti považují výuku prvopočátečního psaní za velmi důležitou, 56 % se domnívá, že by výuka měla zůstat ve stejné podobě nebo pouze s drobnými úpravami, 37 % respondentů se přiklání k výuce psaní v menším rozsahu a pouze 7 % předpokládá, že ji v budoucnu zcela převáží digitální technologie. Výsledky průzkumu potvrzují skutečnost, že ke studiu učitelství se hlásí uchazeči s kladným vztahem k oboru a že výuka na FP TUL má dobrý potenciál pro rozvoj prvopočátečního čtení a psaní u žáků na 1. stupni ZŠ.

Klíčová slova: prvopočáteční čtení a psaní, grafomotorika, úchop psací potřeby, učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Abstract: The paper presents results of the research investigation that was focused on the level of graphomotor skills among first-year students of the Faculty of Education at Libe-

rec. The study aimed to gather information about the baseline state of students' skills and attitudes as a foundation for subsequent instruction. The research sample consisted of 101 students who were enrolled in first-year programs for primary school teaching, kindergarten teaching, and pedagogical studies. The students' written expression was evaluated through the analysis of written sample sentences, grip of writing materials through photographic documentation, and the results of a questionnaire that focused on the perspective of teaching primary writing in the next 10–20 years in light of the ongoing advancement of digital technologies. The findings revealed that approximately 70% of the students wrote neatly, and that only 5% of the respondents had worse handwriting, where some words were less readable. In terms of grip on writing utensils, the results were somewhat surprising, with only 34% of students having a good grip. Of the remaining 66% with incorrect grip, a spasmodic grip with a bent index finger was found to predominate. A very positive finding was that students deemed the teaching of early writing to be very important; 56% believed that teaching should remain the same or with only minor modifications, 37% of respondents were in favor of teaching to a lesser extent, and only 7% expected it to be completely overtaken by digital technology. The results of the survey confirm that individuals with a positive attitude towards the field apply to study teaching, and that instruction at the TUL FP has a good potential for the development of early reading and writing skills among pupils at primary school level 1.

Keywords: primary reading and writing, graphomotorics, grasping writing utensils, teaching for 1st grade primary school

Úvod

Rozvoj digitálních technologií zasahuje do všech oblastí našeho života, tedy i do školství. Děti často již v předškolním věku začínají používat tablety, chytré telefony a počítače a někdy při vstupu do první třídy umí „psát“ některá písmena na klávesnici. Naskytá se tedy otázka, jakou roli bude v budoucnosti hrát ruční psaní, a nechybí ani hlasy, které ruční psaní považují za přežitek využitelný pouze k zaznamenávání dílčích poznámek. Názory většiny odborné veřejnosti jsou ale odlišné. Poukazují nejen na zkušenosti řady dřívějších generací, ale

i na výsledky současných pedagogických a psychologických studií, které ukazují, že cvičení ruky při psaní má nezastupitelnou úlohu v rozvoji hrubé a jemné motoriky a celkového duševního vývoje dítěte. Tento přístup ale neznamená odmítání digitálních technologií, nýbrž hledání optimální rovnováhy pro různé typy činností a různé vývojové fáze dítěte.

Proces hledání optima nebude jednoduchý a je zřejmé, že důležité postavení zde bude mít výuka prvopočátečního čtení a psaní, která stojí na samém začátku vzdělávání dětí na 1. stupni ZŠ. Bude nutné posílit především didaktickou

stránku výuky, zaměřit se na pozitivní motivaci žáků, rozvoj jejich individuálních schopností, upravit některá pravidla a pružně reagovat na probíhající sociální a technologické změny. Klíčová role, tak jako ve veškeré výuce, zde bude připadat na učitele a tedy i pedagogické fakulty, které budoucí pedagogy připravují. Při diskusi o aktualizaci metodiky přípravy učitelů jsme si položili také otázku, jaké jsou vstupní postoje studentů k prvopočátečnímu psaní a jejich vlastní dovednosti. Uskutečnili jsme proto jednorázovou výzkumnou sondu u studentů pedagogických oborů na začátku 1. ročníku a její výsledky zde uvádíme.

Cílem tohoto příspěvku je tedy prezentovat současnou problematiku výuky prvopočátečního psaní v kontextu názorů studentů teprve vstupujících na pedagogickou fakultu a ještě neovlivněných odbornou výukou. Na výsledky výzkumu navazuje diskuse o metodice prvopočátečního psaní a vymezení základních oblastí, kterým by měla být věnována zvýšená pozornost.

Jsmo si vědomi toho, že získaná data jsou výsledkem jednorázového šetření, a nelze je tedy příliš generalizovat. Přesto se domníváme, že přináší řadu námětů pro přípravu studentů oboru učitelství pro 1. stupeň ZŠ, ať již po obsahové či metodické stránce.

Teoretické vymezení

Se školskou reformou uzákoněnou a platnou od r. 2005 (Zákon č. 564/2004, §3)

byly na státní úrovni vytvořeny rámcové vzdělávací programy (Průcha et al., 2009). Na úrovni škol na ně navazovaly školní vzdělávací programy, které byly závaznými dokumenty pro jednotlivé školy. Pojítkem mezi jednotlivými základními školami se ve výuce staly nejen klíčové kompetence, ale především v RVP ZV definované očekávané výstupy.

Rozdělení očekávaných výstupů do dvou období na 1. stupni ZŠ napomohlo pedagogům k bližší specifikaci učiva. Pro 1. období, tj. 1.-3. ročník ZŠ, byly mimo jiné vytyčeny i cíle jazykové, komunikační a slohové výchovy, které např. určují, že na konci zmíněného období bude dítě číst plynule a s porozuměním textům, které jsou přiměřené jeho věku a porozumí písemným i mluveným pokynům. Rozliší zvukovou i grafickou podobu slova, ale také píše správné tvary písmen i číslic a spojuje je do slabik a slov, přičemž také kontroluje svůj vlastní písemný projev. Na konci třetího ročníku už dítě zvládne formálně i věcně napsat jednoduché sdělení (MŠMT, 2021).

Z hlediska výuky prvopočátečního čtení a psaní se jednotlivé školní vzdělávací programy v osnovách pro 1. ročník ZŠ nelišily, neboť základem 1. ročníku je naplnění elementárních požadavků z oblasti čtení a psaní. *V jednotlivých hodinách dochází k dělení výuky na část čtení, poté procvičování grafomotorických jevů a posléze nácvik psaní. Nejde pouze o to, aby žáci zvládli techniku čtení a psaní, ale především o to, aby byla rozvíjena čtenářská a písařská gramotnost,*

Obrázek 1. Základní klasifikace držení psacích potřeb (Johnová)

(S) správné držení – špetkový úchop

(N1) nesprávné držení – podkládání třetím prstem
(příklad – křečovitě držení)

(N2) nesprávné držení – podkládání čtvrtým prstem
(příklad – křečovitě držení)

(N3) nesprávné držení – nestandardní postavení
(příklad – vařečkový úchop)

tedy dovednost danou činnost vykonávat, zdokonalovat se v ní a zároveň si vytvářet i jejím prostřednictvím postoj ke čtení. Nezanedbatelným jevem je využití čtení a psaní i jako interdisciplinárního jevu (Fasnerová, 2018, s. 78).

Výuka psaní v 1. ročníku byla od padesátých let minulého století spojena s analyticko-syntetickou metodou. Nové trendy bylo možné zaznamenat až v posledních cca patnácti letech, kdy se začala ověřovat nová forma písma,

kteřou MŠMT povolilo jako alternativu k současnému vázanému písmu. Nejprve se jednalo o variantu Comenia Script, písmo předložené autorkou Lencovou (Lencová, 2010). Toto písmo se od stávajícího výrazně odlišuje v jeho základním znaku, kterým je zde ne vazebnost, někde uváděna jako nejednotažnost. Jednotlivá nakladatelství, kterými jsou Fraus, Nová škola a Alter, zareagovala vytvořením vlastního nevázaného písma (např. Bradáčová, 2016; Doležalová & Novotný, 2014; Mühlhauserová & Svobodová, 2017; aj.). Proto máme v současné době čtyři povolené verze nejednotažného písma, přičemž na základních školách i nadále převažuje výuka písma vázaného.

Pro všechny varianty psaní však máme na začátku výuky společný metodický postup, kdy se ihned po nástupu dítěte do základního vzdělávání musí učitel soustředit na uvolňování ruky žáků a fixování hygienických návyků, mezi které zahrnujeme především správné sezení a správné držení psací potřeby. Za správné držení psací potřeby je považován tzv. špetkový úchop (obr. 1), a to z následujících důvodů.

Špetkový úchop umožňuje nejvyšší míru koordinace jemných svalových skupin ruky a prstů, je to nejsnazší držení vedoucí ke zpřesnění pohybů, umožňuje uvolnění ruky a prstů při psaní. Je to držení ověřené po mnoho generací před námi. Vadné držení psacích nástrojů může zapříčinit snadnější unavitelnost ruky, návazné nepřijemné bolestivé pocity, které snižují motivaci ke psaní a kreslení (Bednářová

& Šmardová, 2011, s. 50). Ostatní typy úchopů jsou považovány za chybné (základní příklady viz obr. 1). Podrobná klasifikace úchopů přesahuje rámec tohoto příspěvku a odkazujeme zde na text Johnové (2019).

V 1. ročníku můžeme rozdělit výuku psaní na tři etapy. První z nich je soustředěna na již zmíněné uvolňování paže (rameno, loket, zápěstí), tedy na rozvoj hrubé motoriky, ale i na rozvoj jemné motoriky, která spočívá v pohybu prstů. Učitel k tomu využívá různá cvičení a psaní uvolňovacích cviků. I když se tato etapa v mnohém shoduje s přípravou dítěte v předškolním věku, nelze ji vynechat, neboť v úvodu základního vzdělávání je úroveň rozvoje každého z žáků velmi rozličná. Proto se také délka této etapy, obvykle uváděna v rozsahu 6–10 týdnů, může ve školách, ale i třídách lišit. Druhá etapa patří mezi nejobsáhlejší. V ní si žáci osvojují jednotlivé grafémy, které dle zvolené vyučovací metody čtení spojují do slabik, slov a vět. V závěru prvního ročníku probíhá třetí etapa. Její délka logicky vychází z délky etap předešlých, což znamená, že se odvíjí od zvládnutí předchozího učiva, kdy žáci píšou texty přiměřené jejich věku, učí se je po sobě číst a tím i kontrolovat (např. Fasnerová, 2018; Křivánek & Wildová, 1998; Fabiánková, Havel & Novotná, 1999).

Uvedené metodické rozdělení je pouze schematické a každá etapa se dělí na řadu dílčích činností, které musí učitel zvládnout. Je tedy zřejmé, že výuka prvopočátečního psaní patří

k nejnáročnějším úkolům učitele na 1. stupni ZŠ, a proto i ve výuce na pedagogických fakultách je třeba jí věnovat mimořádnou pozornost. Klíčovou roli prvopočátečního čtení a psaní podporují i zkušenosti ze zahraničí (Wildová, 2012).

Design výzkumného šetření

Cíle a výzkumné otázky

Výzkumné šetření je součástí širšího souboru prací zabývajících se aktualizací metodiky výuky prvopočátečního čtení a psaní při přípravě budoucích učitelů 1. stupně ZŠ. Pro správné nastavení didaktických metod je ale důležité znát výchozí stav ve znalostech, postojích a dovednostech studentů, kteří na pedagogickou fakultu přichází. Toto, možná trochu opomíjené téma, je předmětem tohoto výzkumu.

Cíle šetření a základní výzkumné otázky jsou zaměřeny na dvě oblasti:

Postoje studentů k problematice prvopočátečního psaní. Jedná se o velmi důležitou oblast, protože celkový postoj studentů, jejich názory a osobní zkušenosti z dětství se pak odráží v přístupu k výuce. Základní výzkumné otázky jsou:

- Jaké jsou názory studentů na perspektivu a vývoj prvopočátečního psaní v budoucnosti?
- Jaké jsou osobní zkušenosti studentů s vlastní výukou psaní na 1. stupni ZŠ?

- V jakých oblastech a do jaké míry využívají ve svém vlastním životě ruční psaní a digitální technologie?

Dovednosti a návyky v psaní. Způsob psaní a styl písma v dospělosti se zásadně liší od vyučované normy na 1. stupni ZŠ. Budoucí učitelky a učitelé si ale budou muset znovu tuto normu osvojit, aby byli schopni vyučovat vzorovému písmu své žáky. Velký důraz ve výuce je přitom kladen nejen na vlastní písmo, ale i na správné držení psací potřeby. Současné návyky studentů mohou napovědět, nakolik bude tato změna náročná. Základní výzkumné otázky jsou:

- Jaké držení psací potřeby studenti používají a nakolik odpovídá vyučovanému standardu?
- Jaká je celková úroveň písma studentů, nejen z hlediska dílčích znaků, ale i z hlediska celkové úhlednosti a čitelnosti?

Metodika výzkumného šetření

Výzkumné šetření proběhlo na Technické univerzitě v Liberci, Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické, na katedře primárního vzdělávání v zimním semestru akademického roku 2020/2021. Šetření u každého studenta bylo jednorázové a anonymní. Skládalo se z těchto částí:

- vyplnění strukturovaného dotazníku, vedle formalizovaných otázek byl vždy ponechán prostor pro další vyjádření a komentáře;

Tabulka 1. Hodnocení perspektivy prvopočátečního psaní

	Jaká je podle Vás perspektiva prvopočátečního psaní v horizontu 10–20 let?	četnost (%)
a	Bude stejně důležitá jako v současnosti a ve stejné podobě.	21
b	Bude důležitá, ale budou nutné metodické změny ve výuce.	35
c	Bude nutná, ale v menším rozsahu, s menšími nároky na způsob psaní.	38
d	Bude silně redukována, pouze na schopnost psát si osobní poznámky.	6
e	Bude zcela zbytečná, děti budou psát od začátku na klávesnicích.	1

- napsání vzorové věty písmem, které student běžně používá;
- fotografická dokumentace ruky studenta při psaní pro hodnocení způsobu držení psací potřeby.

Podrobná metodika hodnocení u jednotlivých oblastí je uvedena pro větší přehlednost vždy u příslušné kapitoly současně s výsledky šetření.

Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumného šetření se zúčastnilo 101 respondentek (nebyl přítomen žádný muž). Jednalo se o studentky 1. ročníku oborů učitelství pro 1. stupeň, učitelství pro mateřské školy a oboru pedagogická studia. Průměrný věk byl 20,1 roku (rozsah 19–24 roků). Zastoupeno bylo 12% leváků. Všechny respondentky si v 1. ročníku ZŠ osvojily vázané písmo.

Výsledky výzkumného šetření

Výsledky výzkumného šetření jsou rozděleny do 5 bloků, kde první tři bloky se ve smyslu výše uvedené metodiky zabývají postoji a názory studentů a další dva bloky hodnocením psaní. U každého bloku je stručně uveden cíl šetření, použita metodika, získané výsledky a dílčí komentář.

Perspektiva výuky prvopočátečního psaní

Studentky, které dnes nastupují na pedagogickou fakultu, se jistě musí zamýšlet nad budoucností i vývojem zvoleného oboru. Vzhledem k neustálému tlaku na zavádění digitálních technologií již do mateřských škol a na začátek výuky na 1. stupni ZŠ je otázka perspektivy prvopočátečního psaní na místě. Položená otázka včetně možností odpovědí a výsledky jsou uvedeny v tabulce 1.

Z předložených výsledků je evidentní, že většina studentek považuje prvopo-

čáteční psaní za důležité, ale současně vidí nutné menší (35 %), nebo větší (38 %) metodické změny. Celkem takto odpovídají cca tři čtvrtiny respondentek. Překvapivě vysoký je zcela konzervativní názor (zachování současného stavu – 21 %), ve srovnání s minimem odpovědí na druhé straně názorového spektra (zásadní redukce, nebo zrušení – 6 %). Lze konstatovat, že názory studentek jsou v rámci souladu i s názory autorů, že výuka prvopočátečního psaní bude důležitá, ale s nutnými metodickými změnami.

Osobní zkušenosti s výukou prvopočátečního psaní v dětství

U studentek, které si jako své budoucí povolání zvolí učitelství zaměřené na malé děti, lze předpokládat pozitivní vztah k této profesi, který logicky vychází z kladných vlastních vzpomínek z dětství. Potvrzují to i odpovědi na otázku: „Jak probíhala výuka prvopočátečního psaní, když jste nastoupila do 1. třídy?“ 45 % studentek odpovědělo, že výuka byla bez problémů a psaní jim šlo velmi dobře. V podstatě stejný počet (43 %) uvádí, že byly sice drobné problémy, ale výuka je bavila. Pouze 9 % mělo drobné problémy a výuka je nebavila. Ani jedna studentka neoznačila výuku za velmi problematickou a traumatizující. Zbývá 3 % respondentek si již na toto období podrobně nevzpomíná.

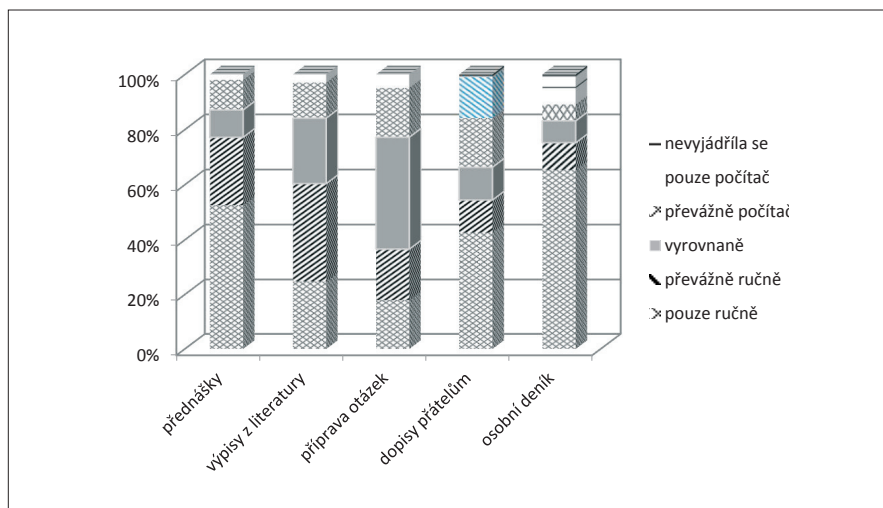
Z hlediska výuky psaní ale není pod-

statný jen stav v 1. třídě, ale především skutečnost, zda jsou děti schopny psaní aplikovat v dalších ročnících 1. stupně. Otázky směřovaly ke třem častým problémům aplikace psaní: (a) rychlost psaní – to znamená, zda jsou schopny si v požadovaném časovém limitu psát poznámky, úkoly, diktáty apod. Pomalejší psaní způsobuje dítěti problémy i v ostatních předmětech; (b) čitelnost písma – kdy je třeba rozlišovat čitelnost pro sebe a pro druhou osobu; (c) úhlednost písma – vyjadřuje celkový estetický dojem při pohledu na text. Obecně je písmo psané podle vyučované normy považováno za úhledné.

Rychlost psaní. Naprostá většina studentek neměla problémy s rychlostí psaní. 44 % studentek uvádí, že zápisky a diktáty zvládaly bez problémů, v podstatě stejný počet (43 %) si vzpomíná na drobné problémy a také na to, že pomalejší v psaní byly spíše výjimečně. U 13 % se vyskytovaly větší problémy i častější situace, kdy zápisky nestíhaly psát. Žádná studentka neuvedla velké problémy, při kterých by nestačila tempu diktování.

Čitelnost písma. Optimální stav, kdy je písmo čitelné pro pisatele i druhou osobu, uvádí 36 % studentek. 43 % se domnívá, že ve školním věku bylo písmo čitelné, ale s postupem času se jeho čitelnost v některých písmenech zhoršila, přesto však zůstává čitelné i pro druhou osobu. Problémy s čitelností písma pro druhou osobu uvádí 18 % respondentek. Pouze 3 % studentek považuje zhoršení svého

Obrázek 2. Využívání ručního a počítačového psaní (%)

písmo v současnosti za tak zásadní, že není čitelné pro druhé osoby a občas ani pro samotnou pisatelku.

Úhlednost písmo. U více než poloviny studentek (55 %) převažuje celkem očekávaný a realistický názor, že původně psaly úhledně, ale s postupem věku se úhlednost zhoršila. To, že vždy psala a píše úhledně, se domnívá skoro třetina (30 %) studentek. Opačný názor, že písmo vždy bylo a je neúhledné i nyní, má 15 % respondentek. Toto vlastní hodnocení studentek bude ještě dále diskutováno v kontextu posouzení písmo napsané vzorové věty (viz dále).

Všechny výše uvedené údaje v této podkapitole jsou založeny na osobních vzpomínkách a vlastním hodnocení. I přes tuto subjektivitu se jedná o cenné

informace. To, jak studentky samy sebe vnímají je důležitým faktorem i z hlediska motivace budoucí výuky prvopočátečního psaní. Samy studentky budou muset opět zvládnout nejen psát podle vyučovaného standardu, ale hlavně to naučit i děti. Lze konstatovat, že přístup studentek k vlastním schopnostem se zdá realistický.

Využívání ručního a počítačového psaní v osobním životě

Přístup k perspektivám a koncepcím prvopočátečního psaní je jistě silně ovlivněn osobnostním zaměřením studentek a jejich celkovým vztahem k digitálním technologiím. Proto součástí výzkumné

Tabulka 2. Hodnocení způsobů držení psací potřeby

Základní kategorie	Charakteristika	Četnost (%)	Dílčí kategorie	Charakteristika	Četnost (%)
správné (S)	špetkový úchop	34	nejsou řešeny		
			N1	podkládání třetím prstem	37
nesprávné (N)	ostatní způsoby úchopu	66	N2	podkládání čtvrtým prstem	28
			N3	nestandardní postavení prstů	1

sondy byla otázka sledující, do jaké míry využívají studentky ruční a počítačové psaní při různých studijních a osobních činnostech. Jednalo se o (i) zapisování přednášek; (ii) přípravu výpisů z literatury; (iii) přípravu otázek ke zkouškám; (iv) dopisy přátelům; (v) osobní deník. Hodnocení bylo dáno stupnicí: pouze ručně – převážně ručně – vyrovnaně – převážně na počítači – pouze na počítači. Výsledky šetření jsou uvedeny na obr. 2.

Otázky je možné rozdělit na dva bloky. První se týká pracovních a druhý soukromých činností. Ve zvolených činnostech je stále patrný vysoký podíl ručního psaní. Spojíme-li kategorie *pouze ručně* a *převážně ručně*, u přednášek zde náleží 78 % odpovědí, u výpisů z literatury 59 % a u přípravy otázek 35 %. U osobních činností, jako psaní dopisů, je to 55 %, u osobního deníku 76 %. Roli zde jistě hraje i dostupnost vhodného technického vybavení. Patrný je rozdíl mezi kategoriemi přednášky, dopisy přátelům a osobní deník, ve srovnání s kategoriemi výpisy z literatury a příprava otázek. Celkově

lze s rozvojem a dostupností technologií očekávat další zvyšování jejich podílu.

Držení psací potřeby

Jak bylo uvedeno již v teoretické části, je tomuto tématu ve výuce prvopočátečního čtení a psaní věnována značná pozornost. Analýza držení psací potřeby byla provedena na základě fotodokumentace, kdy u každé studentky byla nafocena ruka při běžném způsobu psaní. Zařazení do skupin provedla první autorka příspěvku. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 2.

Z tabulky vyplývá, že dvě třetiny respondentek mají špatné držení psací potřeby. Na tento výsledek je možné pohlížet z různých úhlů. Jednak je toto číslo možná překvapující, vezmeme-li v úvahu, že hodnocenou skupinou jsou studentky, které by v budoucnu měly nácvik správného psaní vyučovat, a u kterých by se proto dala očekávat větší pečlivost. Na druhé straně může výsledek poukázat na přetrvávající chybně zafixovaný úchop ze školních let. V přípravě studentů, a následně jejich žáků, je zřejmé

nutné uplatnění individuálního přístupu při fixování úchopu psací potřeby.

Analýza psaného projevu

Analýza psaného projevu studentek byla hodnocena na základě napsání následujícího vzorového textu: *Dnes se konečně Slávek, Kristýna, Gusta, Zdena, Fanda, Ota i Eva rozhodli pro vysokohorskou turistiku ve Vysokých Tatrách. Batožiny budou přenášet na zádech.* Studentky byly instruovány, aby psaly svým běžným písmem a nesnažily se „vzpomenout si“ na písmo, které se učily ve škole. Hodnoceno bylo celkem 5 vybraných parametrů písma: (i) vázanost; (ii) sklon; (iii) výška; (iv) písmeno G; (v) celková úhlednost.

Vazebnost písma (písmo jednotažné a nejednotažné). Jak napovídají již samotné pojmy, ve vázaném písmu má být text napsán jako celek vázaným písmem. Často se vyskytuje i kombinovaná forma, kdy písař používá jednotažné písmo, ale některá písmena, zejména velká písmena na začátku vět a jmen, zapíše tzv. tiskacím písmem. Ve sledovaném souboru se studentky rozdělily přibližně do třetin. První třetina (33%) použila čisté jednotažné písmo, druhá třetina (35%) zařazovala do jednotažného písma jen několik velkých tiskacích písmen a třetí skupina (32%) střídala jednotažné písmo a nejednotažné písmo nebo psala všechna písmena velká.

Sklon písma. Ideální sklon písma je 75°, jde o velikost úhlu, kterou svírá osa písmena a hlavní linka, tolerance běž-

ného jednotažného písma je 60°–90°. Důležitým kritériem v hodnocení sklonu jsou osy jednotlivých písmen, které by měly být ve stejném směru dle výše uvedených stupňů. Písmem s jednotným sklonem psalo 44% studentek. Pokud sklon přesahuje 90°, je již považován za chybný, ale přesto, pokud je jednotný u všech písmen, nemusí text působit neesteticky. Takto psalo 20% studentek. Dílčí drobné chyby byly zaznamenány u 31% studentek. Za chybný se považuje sklon, kdy jednotlivé osy písmen svírají se základní linkou různě velký úhel. Takový sklon se nazývá vějířovitý. Nejednotným nebo vějířovitým písmem psalo pouze 6% respondentek.

Výška vázaného písma. Výška písmen by měla být ve všech zónách jednotná, přičemž je sledováno i dodržení poměru všech tří zón 1:1:1. Tento požadavek splňovalo 65% studentek, ve 29% byly drobné dílčí odchylky a pouze u 6% by bylo možné označit písmo za nesprávné.

Písmeno G. Písmeno G jsme pro hodnocení vybrali z důvodu jeho minimální frekvence v běžných textech a zajímalo nás, zda si jeho psací podobu z 1. ročníku ZŠ respondenti pamatují a jsou schopni ho napsat ve vzorové podobě, kdy se jeho část zapsaná v horní a dolní zóně dotýká osy písmene. V naprosto správné podobě napsala písmeno G pouze 1 studentka (!). 31% se pokoušelo o velké psací G, ale s většími, či menšími chybami, 68% respondentek napsalo velké tiskací G. Tento výsledek dokumentuje obecnou společenskou situaci, kdy jen velmi malá

část dospělé populace píše všechna velká písmena tak, jak se je naučila na ZŠ. Některá písmena píší jako písmena tiskací. Je to jeden z momentů, nad kterým je třeba se zamyslet v rámci metodiky prvopočátečního psaní.

Úhlednost textu. Úhlednost textu je syntetický parametr, ve kterém se sumarizují ostatní dílčí ukazatelé. Úhledným písmem, které tvoří estetický celek, psalo 42% studentek, většina (53%) měla písmo s dílčími odchylkami a pouze u 5% bylo písmo méně úhledné a špatně čitelné. Tento výsledek můžeme porovnat s tím, jak samy studentky své písmo hodnotily. (analýza textu x vlastní hodnocení: úhledné 42% x 30%, s dílčími chybami 55% x 53%, neúhledné 5% x 15%). Vidíme, že vlastní hodnocení bylo realistické a spíše se studentky podceňují.

Výsledky analýzy písma ukázaly, že hodnocené studentky mají celkově velmi kvalitní písmo a že je zde dobrý vstupní předpoklad pro jejich výuku prvopočátečního psaní v rámci školní praxe.

Diskuse

Předmětem výzkumné sondy byla specifická, ale velmi důležitá skupina respondentů. Šlo o studentky, které si jako budoucí povolání vybraly práci s dětmi v mateřské škole a na prvním stupni základní školy. To znamená, že budou plnit roli těch, které budou děti provázet na počátku jejich vzdělávání. Zde hraje významnou úlohu prvopočáteční psaní. Výsledky ukázaly, že i když studentky

byly teprve na počátku studia, v 1. ročníku, přinesly si s sebou jasnou představu o koncepci prvopočátečního psaní. Tu lze shrnout takto: *Výuka prvopočátečního psaní bude důležitá i v dnešní počítačové době, ale budou nutné metodické změny.* Na tomto tvrzení se patrně shodne velká část odborné veřejnosti. Otázkou tedy zůstává, jakým směrem by se metodika výuky měla ubírat.

Autoři na základě předchozích zkušeností (J. Johnová se již 37 let věnuje vzdělávání na 1. stupni ZŠ a má 20 let přímé praxe v této oblasti) vymezují 5 základních oblastí, kterým je třeba věnovat zvýšenou pozornost.

Vytváření pozitivního vztahu dětí k výuce psaní. Jedná se o klíčovou skutečnost, která se prolíná i dalšími oblastmi. Cílem musí být, aby se psaní stalo pro děti pozitivní aktivitou. Toho lze dosáhnout vhodnou motivací, volbou zajímavých aktivit a především individuálním přístupem k žákům. Vstupní předpoklady dětí jsou velmi rozdílné, na široké škále od dětí talentovaných v grafickém projevu až po děti s dysgrafií, a proto se i výsledky budou značně lišit. Hodnocení výkonu nesmí být demotivujícím prvkem a je třeba se při tom zaměřit především na sledování pokroků u jednotlivých dětí a na povzbuzování jejich snahy o zlepšení.

Rozvoj grafomotorických dovedností dětí již v předškolním věku. Mezi rozvojem motorického aparátu a nervové soustavy existuje pozitivní zpětná vazba. Proto pro celkový rozvoj dítěte je vhodné již

v předškolním věku se věnovat cíleným grafomotorickým cvičením a posilovat rozvoj hrubé a později jemné motoriky ruky. Přehled vhodných cvičení a metodických postupů je uveden v řadě prací, např. Tymichová (1994), Johnová (2018), Gošová et al. (2021). Popisem stavu na vybraných mateřských školách se zabývala Johnová (2019), která konstatovala, že stav grafomotorické přípravy na řadě mateřských škol není optimální.

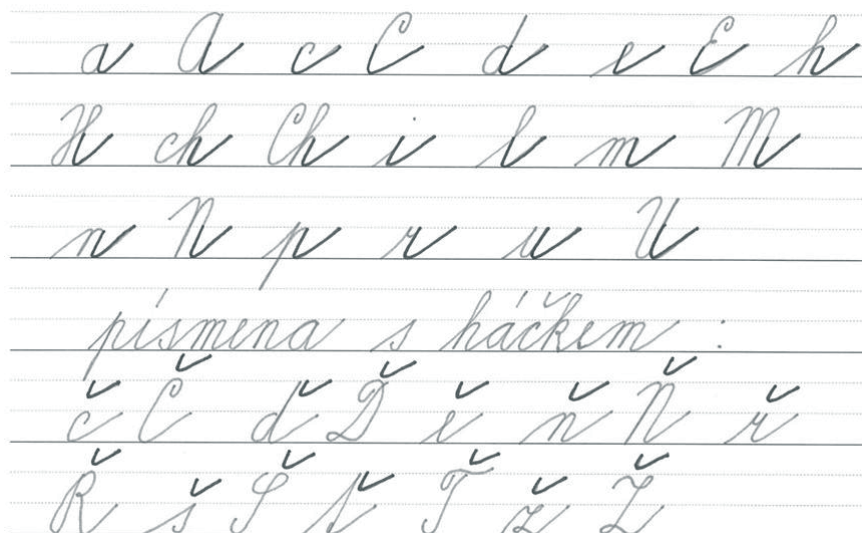
Upevňování správného držení psací potřeby. Tato oblast navazuje na předchozí, protože první návyky v držení psací potřeby se vytváří již v předškolním věku. Velmi důležitou součástí výuky se správné držení psací potřeby poté stává především při vlastní výuce psaní v 1. a 2. třídě ZŠ. Uvádí to i Tymichová (1994, s. 3), Penc (1965 s. 60), což zároveň v této publikaci potvrzuje i prof. Matějček, že *prvním předpokladem pro úspěšné psaní, elementární nutností, je správné držení psací potřeby.* Výzkumu správného úchopu se věnuje Richterová, Johnová (2019). Správné držení podpořili ve svých publikacích i další odborníci, např. Bednářová, Šmardová (2011), Křivánek, Wildová (1998), Fasnerová (2018).

K problematice výuky správného úchopu psací potřeby je ale třeba poznamenat, že je důležitým aspektem psaní především u dětí na 1. stupni ZŠ. Zde správný úchop pomáhá rozvíjet jemnou motoriku dětí, a naopak špatný úchop vede často k pohybovým problémům (např. křeče v ruce), zvláště při dlouhé době psaní. Proto musí být fixace

správného úchopu důležitou součástí rozvoje grafomotoriky dítěte v mateřské škole a následně prvopočátečního psaní. V dospělém věku ale již není tato stránka psaní tak podstatná, protože každý si najde způsob úchopu, který mu nejlépe vyhovuje. Správné držení psací potřeby je sice důležité, ale musí k němu být přistupováno s taktem, přičemž jsou zohledněny individuální potřeby dítěte, aby nedocházelo k celkovému negativnímu přístupu ke psaní.

Výsledky této výzkumné sondy ukazují, že pouze třetina budoucích učitelů drží psací potřebu správně. Toto zjištění by mohlo vypadat jako alarmující, ale samozřejmě podstatné nebude to, jak studentky samy psací potřebu drží, nýbrž nakolik si během svého studia osvojí schopnost vyučovat správnému úchopu psací potřeby své žáky. K tomu je nutná vedle teoretického základu především praktická výuka. Ta by se měla týkat nejen teorie a praktické přípravy studentů, ale i práce s dětmi ve školském terénu, zvládnutí pozitivní motivace a individuálního přístupu k dětem.

Zjednodušení vyučovaného vázaného písma. Zavedení výuky nevázaného písma do škol, a to ještě ve více variantách, podporuje odbornou diskusi o změně podoby některých písmen vázaného (jednotazného), v současnosti převážně vyučovaného písma. Nabízí se řada možností, jako je úprava psaní některých velkých písmen, zjednodušení psaní písmen v, b, s či důraz na tzv. spodní zátrh (viz obr. 3), který se týká cca

Obrázek 3. Spodní zátrh ve vázaném písmu (Johnová)

18 písmen abecedy a napomáhá vazebnosti písma i jeho úhlednosti.

Důležitý je rovněž přístup učitelů, který by měl být tolerantnější k dílčím chybám a drobným nepřesnostem ve tvarech jednotlivých písmen a jejich provázanosti. Je třeba si stále připomínat, že správné psaní je velmi náročnou činností, ke které je potřeba koordinace motorických schopností ruky, což je řízeno činností centrální nervové soustavy, ale také zralost zrakového vnímání (Langmeier & Krejčířová, 2006). U řady dětí nejsou tyto schopnosti ještě dostatečné. Stálé opravování chyb je pro ně demotivující. Proto jsou tolerance a individuální přístup zásadní.

Zvyšování estetiky psaného textu.
Z pohledu předchozích oblastí, které se zabývají zásadními problémy ve výuce prvopočátečního psaní, se může zdát zařazení požadavku na výchovu k celkově pozitivnímu estetickému dojmu z psaného textu jako druhořadé. Přesto se domníváme, že estetická výchova dítěte musí začít již v raném věku. Písmo je jedním z prvních „produktů“, které dítě na počátku školní docházky vytváří, a proto by estetická stránka neměla být opomíjena. Vlastní jednotažné písmo je ve správném provedení obecně vnímáno jako estetické, ale je vhodné se zabývat i celkovou grafickou organizací textu, doplňujícími obrázky, grafickými sym-

boly apod. Součástí pozitivní motivace dětí by jistě byl pocit, že se jim vlastní písmo líbí.

Výše uvedené oblasti nemohou samozřejmě postihnout celou šíři dané problematiky, ale snaží se pouze vymezit určitou kostru tématu, jako podklad pro další odbornou diskusi.

Závěr

Výzkumná sonda, zaměřená na postoje, názory a dovednosti studentek prvního ročníku oborů učitelství pro mateřské školy, učitelství pro 1. stupeň ZŠ a pedagogických studií na Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, ukázala, že ke studiu učitelství se hlásí uchazeči s pozitivním a realistickým vztahem k oboru a celkově s velmi dobrou úrovní současného písemného projevu. To vše vytváří dobrý předpoklad pro výuku studentů těchto oborů na vysoké škole, včetně výuky didaktiky prvopočátečního psaní, které je tématem tohoto příspěvku.

Vzdělávání studentů, a především jejich následná vlastní praxe, budou probíhat v době dynamického rozvoje digitálních technologií, které si vynutí změny ve všech sférách společenského života, tedy i v primárním školství. Více než 70 % studentek si je této skutečnosti vědomo a vyjádřilo mezi odbornou veřejností asi obecně rozšířený názor, že v horizontu 10–20 let bude výuka prvopočátečního psaní důležitá, bude však muset doznat po metodické stránce menších či větších

změn. Je tedy otázkou, jaké modifikace by to měly být a jak je promítnout již nyní do vzdělávání budoucích učitelů.

Autoři příspěvku předkládají k diskusi pět základních oblastí, na které by se metodika přípravy učitelů prvopočátečního psaní měla především zaměřit. Jsou to: (i) vytváření pozitivního vztahu dětí k výuce psaní; (ii) rozvoj grafomotorických dovedností již u dětí předškolního věku; (iii) upevňování správného držení psací potřeby; (iv) zjednodušení vyučovaného vázaného písma; (v) zvyšování estetiky psaného textu. U všech těchto oblastí je třeba zajistit nejen teoretickou, ale i dostatečnou praktickou výuku. Nezbytnou součástí je rovněž uplatňování individuálního přístupu při přípravě budoucích učitelů.

Prvopočáteční psaní a prvopočáteční čtení jsou dvě neoddělitelné dovednosti, bez nichž by další celoživotní vzdělávání jedince nemohlo probíhat. Role učitelů, elementaristů, je v tomto období klíčová. Stejně klíčová je tedy i role fakult, které učitele připravují.

Literatura

- Bednářová, J., & Šmardová, V. (2011). *Rozvoj grafomotoriky. Jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press.
- Bradáčová, L. et al. (2016). *Písanka 2 ALTER – nevázané písmo, pracovní sešit pro 1. ročník ZŠ*. Všeň: Nakladatelství ALTER.
- Doležalová, A., & Novotný, M. (2014). *Písanka ke Slabikáři. Píšeme tiskacím písmem*. Brno: Nova Škola.
- Fasnerová, M. (2018). *Prvopočáteční čtení a psaní*. Praha: Grada.
- Fabiánková, B., Havel, J., & Novotná, M. (1999). *Výuka čtení a psaní na 1. stupni základní školy*. Brno: Paido.
- Gošová, V., et. al. (2021). *Předškolák školákem. Grafomotorika a příprava na psaní*. Praha: RAABE.
- Johnová, J. (2018). *Předškoláci ve škole*. Liberec: Dialog.
- Johnová, J. (2019). Výzkumná sonda do stavu grafomotorické přípravy dětí předškolního věku. *Gramotnost, pregramotnost, vzdělávání*, Vol. 3, no. 2, 47–71.
- Křivánek, Z., & Wildová, R. (1998). *Didaktika prvopočátečního čtení a psaní*. Praha: Pedagogická fakulta UK.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing a.s.
- Lencová, R. (2010). *Comenia Script, universal, praktický manuál*. Praha: Nakladatelství Svět.
- MŠMT. 2021. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha, Česká republika: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021. [vid. 16. 2. 2023]. <https://www.msmt.cz/file/56005/>
- Mühlhauserová, H., & Svobodová, J. (2017). *Písanka 1, pro 1. ročník Základní školy*. Brno: Nová škola.
- Penc, V. (1965). *Metodika psaní*. Praha: SPN.
- Průcha, J., (ed.). (2009). *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál.
- Richterová, M., Johnová, J. (2019). Příprava dětí v MŠ pro správné držení psací potřeby. In: Uličná, K., Ronková, J., Slezáková J., (eds.). *Rozvoj pregramotnosti v předškolním vzdělávání*. Sborník příspěvků z konference. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Sklenářová, M., & Váňová, K. (2016). *Písanka, Český jazyk 2, nevázané písmo*. Plzeň: Fraus.
- Školský zákon č. 561/2004 Sb. [vid. 14. 2. 2023]. <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>
- Tymichová, H. (1994). *Nauč mě správně psát*. 2. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce.

Wildová, R. (2012). Rozvoj pregramotnosti a počáteční čtenářské gramotnosti v kurikulu evropských zemí. *Pedagogika: časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Roč. 62, č. 1-2 s. 10-21.

doc. RNDr. Petr Anděl, Csc.

PhDr. Jana Johnová, Ph.D.

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická,

Katedra primárního vzdělávání, Technická univerzita v Liberci

petr.andel@tul.cz

jana.johnova@tul.cz